

DÉL-ALFÖLDI TELEHÁZAK SZEREPE AZ EU AGRÁRTÁMOGATÁSAINAK LEHÍVÁSÁT MEGALAPOZÓ GAZDA- ÉS PARCELLAREGISZTRÁCIÓKBAN

Az Informatikai és Hírközlési Minisztérium részletes kutatási feladattal bízta meg a Magyar Teleház Szövetség, a Dél-alföldi Teleház Egyesület, a Magyarországi Női Alapítvány és a SEED Kisvállalkozás-fejlesztési Alapítvány pályázói konzorciumát. Ebben a komplex K+F-munkában több más irány (módszertani anyagok készítése, távoktatási tananyag modulok összeállítása és a teleházak szerepét megvilágító két részes multimédiás szemléltetőfilm forgatása) mellett az utóbbi két szervezet részéről empirikus felmérést végeztünk 3 déli megyénk 8 teleházában és az interneten. *A sok területi, demográfiai, fejlettségi, kapcsolatrendszerbeli szempont szerinti kiválasztás után Bács-Kiskunból 2, Békéből és Csongrádból 3-3 teleház került a mintába.* Mindegyik teleházban önkitöltő kérdőívvel kezdtük a vizsgálódást, annak a teleház vezetője által való visszaküldése után személyes kérdéssel, mélyinterjú keretében tisztáztuk a teleház beilleszkedését a település életébe, eredményességét az infokommunikációs kultúra terjesztésében/fejlesztésében, a közöseteremtő funkciók teljesítését, az ifjúság, a nők és a kisebbségek munkaerő-piaci integrációjának elősegítésében betöltött helyét, és próbáltuk mérni a teleház munkájával való elégedettséget. A kikérdezésbe a teleházvezetőn kívül egyéni interjúk keretében bevontuk a polgármestereket, az iskola egy pedagógusát, a kisebbségi önkormányzat egy képviselőjét, a település valamilyen „véleményvezérét”. Csoportos interjúkat is készítettünk minden településen a gazdák illetve vállalkozók, a civil szervezetek, a nők illetve a fiatalok körében (ezekben a tevékenységi fókuszcsoportokban átlagosan 7-9 helybéli véleményformáló állításait lehetett egymással szembesíteni).

Túl mindezekre a felmérési csatornákon az internet több honlapján közzé tettünk, egy az ifjúságot megszólító rövid kérdőívet, amelynek még nem zártuk le a kitöltési határidejét, így annak tapasztalatait csak később fogjuk kiértékelni.

A fentebb bemutatott empiria (8 település 8-8-féle képviselőjének illetve csoportjának kikérdezése) és az elkészült interjúk leírása után általánosítható tapasztalatokat nyertünk arra vonatkozóan, hogy az országnak ezen a dél-keleti határmezsgyéjén az agrárgazdálkodás, azon belül is az őstermelői kisparcellákon történő termesztés dominál. Ezért *kitüntetett jelentőségű az agrárregisztráció*: a szántóföldi, illetve a zöldség-gyümölcsstermesztési és tenyésztési kultúrák, az állatszám, a parcellák és a terület-alapú közvetlen EU-támogatások szempontjából ügyfeleknek tekintett gazdák számbavétele. A közösségi támogatások folyósításának alapfeltétele a pontosan ellenőrizhető regisztráción alapuló, korrupciómentes nemzeti kifizető ügynökség működése. A gazdálkodók teljes körű nyilvántartásba vétele alapvető feltétele annak, hogy részesüljenek az uniós (közösségi) és nemzeti agrártámogatásból. A 2003. július 1-jével alakult meg a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal (MVH), amely az uniós (valamint a nemzeti) mezőgazdasági és vidékfejlesztési támogatások lebonyolítását végzi. A támogatások fogadására való országos felkészülés része a megfelelő földterület-azonosítási rendszer kiépítése is, a szükséges térképi és térinformatikai háttér megteremtésével együtt. A Kormány 2003. szeptember 9-én hozott rendeletével – 141/2003. (IX. 9.) – szabályozta az Európai Unió Közös Agrárpolitikája (EU KAP) magyarországi végrehajtásában, illetve

* Közgazdász, EU-Tender ügyvezető, – a „SEED Alapítvány” kutatásvezetője.

a nemzeti agrártámogatási rendszerben érintett ügyfelekkel összefüggő ügyfélregiszter létrehozását és az ehhez kapcsolódó nyilvántartásba vételt.

Az informatika kulcsszerepe az ügyfélregisztrációban

Az EU-csatlakozással új fejezet kezdődik a gazdálkodók életében. Ahhoz, hogy sikeres és versenyképes szereplői legyenek a kibővült (több mint 400 milliós), ám szigorú szabályok alapján működő piacnak, elengedhetetlen, hogy pontosan ismerjék az irányadó rendelkezéseket. Az eddig meglévő (rendkívül szétszórta, gyakori átfedéseket is tartalmazó) nyilvántartásokban szereplő gazdálkodókat hozzájárulásuk esetén a fentebb említett Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal az új előírások szerint nyilvántartásba veszi. Ehhez a falugazdászok 2003 őszén értesítettek minden érintett gazdálkodót, s felhívták őket a regisztrációs lap kitöltésére. Az APEH-nyomtatványokhoz hasonló, nagyon egyszerű, egyoldalas "GAZDA-BLOKK ADATOK LAPJA" (G015) a nevet, a tízjegyű állandó személyi gazda-azonosító számot, a műveléssel érintett szántó-, gyeplő-, vagy egyéb hasznosítású terület azonosítóját és hektárban kifejezett nagyságát, a település nevét és a bejelentés dátumát tartalmazza. Ennek a tízjegyű állandó személyi gazda-azonosító számnak köszönhetően nem lesz szükség a rendszeres adatszolgáltatásra, csak változások esetén kell bejelentést tenni. A természetes személyeknek meg kell még adniuk személyazonosító adataikat (édesanyjuk nevét, állampolgárságukat, születésük helyét, idejét és lakcímüket). Jogi személyek esetében a cégnevet, székhelyet, adószámot és cégjegyzékszámot (egyéni vállalkozói igazolvány, vagy östermelői igazolvány számát) kell megadni.

Az egész regisztrációs eljárás a Mezőgazdasági és Vidékfejlesztési Hivatal területi kirendeltségein zajlik, ezek a Megyei (vagy Fővárosi) Földművelési Hivatalokkal azonos helyen találhatóak meg. A korábbi rendszer megyei szinten működött, az új, egységes rendszer országos kiterjedésű és megfelel az EU-csatlakozás által megkívánt követelményeknek. Az egyszer kiadott regisztrációs szám a nyilvántartás megszüntetéséig tartó azonosítónak szolgál. A MVH területi kirendeltségeit a gazdáknak nem kell személyesen felkeresniük, mert a regisztrációban résztvevő megbízottak (a falugazdászok és segítők) valamennyi leendő ügyfelet felkeresnek vagy lakcímük szerint, vagy a korábban bevezetett nyilvántartások, régebben folyamosított támogatások, állattartói státuszuk alapján. A falugazdászok rendszeres kapcsolatban állnak a mezőgazdasági termelőkkel, a dél-alföldi települések többségében a teleházakban megrendezett konzultációk keretében ismertetik a nyilvántartási rendszert. Az uniós agrárigazgatás legfontosabb támaszai az Integrált Igazgatási Ellenőrzési Rendszer (IIER)¹, a Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszer (MePAR), az Ügyfélregiszter és az Egységes Nyilvántartási és Azonosító Rendszer (ENAR)². Ezek összekapcsolódó és EU-konform működését egy nagyon bonyolult, igen drága (2 milliárd forintba kerülő), jelenleg tesztelés alatt álló szoftver biztosítja. Ez az agrárium jelenlegi legnagyobb számítástechnikai beruházása. A program a gazdálkodói, illetve a támogatáshoz kötődő más adatokat rögzítő alrendszereket fogja össze, és lehetővé teszi a keresztellenőrzést, például a parcellaazonosító, az állat-nyilvántartási és a gazdaregisztációs rendszer között. A szoftver árának felét PHARE program keretében az EU állja.

Az ENAR-alrendszer nagyrészt készen áll, a magyarországi szarvasmarha-állományt már teljes mértékben regisztrálták. A juh-, a ló- és a kecskenyilvántartást már korábban befejezték, a sertések füljelölése pedig 2004 legelején zajlott le. A MePAR a területalapú támogatások igénylésénél felváltja a helyrajzi számot és az eddigi földhasználati nyilvántartást. Ezáltal a támogatásigénylés jobban igazodik a valós műveléshez, mert az általában nem a jogi, hanem a természetes határokat (utak, vasutak, fasorok stb.) követi. Az úgynevezett fizikai blokkokat ezek mentén alakították ki térképhelyes kontroll melletti légi felvételek (digitális ortofotók) felhasználásával. A 2002-ben lefolytatott kísérleti program tapasztalatai azt mutatták, hogy a gazdálkodók eligazodnak a Földmérési és Távérzékelési Intézet (és alvállalkozói) által készített blokkterképeken, melyeken fel tudják tüntetni az általuk természetett növények tábláinak elhelyezkedését. A már lezajlott ügyfélregisztráció után megkapott nyilvántartásba vételi igazolás alapján folyik a MePAR adategyeztetés, amit a felkeresett teleházakban a falugazdászok a teleház munkatársainak a

¹ *Legfőbb célja a jogosulatlan és kettős igénylések kiszűrése kibasználva az információtechnológia lehetőségeit.*

² *Ez utóbbi csak meghatározott állatfajok (szarvasmarha, juh, kecske, sertés, ló) teljes körű és egységes elvek szerint felépített nyilvántartását jelenti az Európai Unió és a hazai jogszabályok alapján.*

segítségével hajtanak végre. Miután a jelenlegi magyar gyakorlatban az egyik leginkább ellentmondásos nyilvántartás a földterületeké (a használat és a tulajdon gyakorta nem esik egybe), márpedig az EU szerint a támogatás a föld művelőjét, használóját illeti meg – az ellenőrzés akkor korrekt, ha földnyilvántartás analóg és digitális adatai egybeesnek a valódi állapottal. A falugazdászok a teleház segítségével, a Megyei Agrárkamarákkal és a Földművelési Hivatalokkal kötött együttműködési megállapodások alapján az Agrárinformációs Rendszer telepített és szerződött végpontjaiként végzik e felelősségteljes egyeztetési munkát.³

Melyek a MePAR legfőbb elemei?

A Mezőgazdasági Parcella (tábla) Azonosító Rendszer a földterülethez kapcsolódó közösségi és nemzeti támogatások eljárásainak kizárólagos térképi és területi hivatkozási alapú országos földterület-azonosító rendszere. Kizárólagos abban az értelemben, hogy a földterülethez kapcsolódó, részben vagy egészben európai uniós támogatások igénylése során csak ennek az azonosítási rendszernek az adatait lehet használni. Az ilyen jellegű támogatások igénylésekor semmiféle más nyilvántartás (pl. az ingatlan-nyilvántartás) adatait a MePAR adataival szemben nem lehet figyelembe venni, legyenek azok a mezőgazdasági táblák elhelyezkedésére, azonosító számára, vagy éppen a tábla területére vonatkozó adatok. A mezőgazdasági tábla (más néven mezőgazdasági parcella) egy olyan összefüggő mezőgazdasági földterület, amelyen egyetlen termelő egyetlen növényfajt (vagy növényfajta) termeszt.⁴ Külön kell feltüntetni a kukorica, a silókukorica és vetőmag-kukorica táblákat. A mezőgazdasági tábla a földterülethez kapcsolódó támogatások esetében az úgynevezett azonosítási alapegység, vagyis minden gazdálkodónak ilyen táblánként kell megadnia támogatási kérelmében az általa hasznosított mezőgazdasági földterületet.

A mezőgazdasági tábla legfontosabb jellemzője, hogy a föld használójához, megművelőjéhez kötődik, nem pedig a tulajdonoshoz. Másik fontos tulajdonsága, hogy csak a ténylegesen művelt terület alapján határozható meg, tehát területébe nem számítható bele, pl. a művelt terület és az út közötti nem hasznosított terület. A mezőgazdasági táblák harmadik fontos tulajdonsága, hogy évről-évre változnak a gazdálkodás jellegének és a vetés szerkezetének megfelelően.⁵ A mezőgazdasági táblákat az ún. MePAR blokkterképeken lehet megtalálni. Ezeket a Magyar Agrárkamara körzeti irodáiban és a MVH megyei kirendeltségeiben (és az együttműködési megállapodás alapján a Dél-alföldön informatikai végpont szerepkörű teleházakban) lehet megtekinteni. Ezek a térképek egész településeket, illetve körzeteket tekintenek át, melyeken könnyűszerrel azonosíthatók az egyes gazdákhhoz tartozó mezőgazdasági területek. A térkép-helyes (digitalizált) légi felvételek hátterén ugyanis nagyon könnyen felismerhetők az állandó földfelszíni elemek (utak, épületek, csatornák, erdős részek stb.), melyek alapján a mezőgazdasági táblák azonosítása már egyszerű és egyértelmű. A táblák azonosítását követően a gazdálkodók – a támogatási kérelemcsomag részeként – személyre szabott térképeket kapnak.

A földterület-azonosítás viszonyítási kerete a fizikai blokk, ami a mezőgazdasági táblánál nagyobb egység. Ennek oka, hogy hazánkban az egyes földterületek használói, a művelt növényfélék, illetve a művelés határai sok területen évente változnak, ezért elképzelhetetlen a táblánkénti nyilvántartás, hiszen ezeket a változásokat folyamatosan nyomon kellene követni. Ezért alkalmaznak Európa-szerte a táblánál tágabb és időben kevésbé változékony határokkal rendelkező egységeket, blokkokat a táblák azonosításának alapjául. Ezek a blokkok egyedi azonosítószámmal rendelkeznek. Egy-egy fizikai blokk a mezőgazdasági művelés szempontjából időben állandó, a terepen is azonosítható határokkal (pl.: utak, vasutak, csatornák, töltések, erdőszélek stb.) rendelkezik és többnyire azonos jellegű művelés alatt álló földterületeket (pl.: szántó, gyepek, ültetvény, erdő stb.) foglal magába. Egy blokkban általában több mezőgazdasági tábla van és területét több gazdálkodó is művelheti. A blokkok országosan egyedi azonosító-

³ Csak Csongrád megyében (ahol nyolc kistérség található) 17 ilyen végpont működik nagyon jól „terített” eloszlásban, közülük kilencet teleházak üzemeltetnek!

⁴ A táblaképzés szempontjából egyetlen „növényfajnak” tekintik a kevert vetést, a pihentetett terület növényborítását és a mezőgazdasági területek erdőszítési programjában részt vevő területek erdőállományát is.

⁵ Vetésforgó esetén ugyanazon a fizikai földterületen más és más mezőgazdasági tábla lesz évről-évre.

számmal vannak ellátva, tehát egy blokkazonosító segítségével azonnal kideríthető az összes olyan adat, ami a blokkra vonatkozik (pl.: hol helyezkedik el, mekkora a területe stb.). A fizikai blokkon belül a különböző mezőgazdasági hasznosítások (pl.: szántó, gyp, ültetvény, erdő, halastó, mozaikos művelés stb.) valamint a beépített és infrastruktúrájának használt területek vannak elkülönítve. A blokk és belső, elkülönített részei határainak rögzítése korszerű digitalizált eljárásokkal (légi- és űrfelvételek feldolgozásával) és helyszíni adat-felvételéssel történt.

A mezőgazdasági táblákat a fizikai blokkokon belül kell azonosítani és bejelölni. A mezőgazdasági területhez kötődő uniós (és nemzeti) támogatásokat a MVH-tól kell igényelni. Annak érdekében, hogy ez az azonosítás és az igénylés minél zökkenőmentesebben történjen, a Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium a MVH szervezati felépítésében, a Megyei Agrárkamara és Földművelésügyi Hivatalok bevonásával a teleházakat is segítségül hívta nagyszabású tájékoztató és felkészítési programot bonyolított le 2003 őszén. A már regisztrált gazdálkodóknak meg kell adniuk az általuk teljesen, vagy részben művelt fizikai blokkokat. Ezeket az adatokat az ügyfél-regisztrációs rendszer GAZDA-BLOKK ADATOK LAPJA című nyomtatványán kell benyújtani a MVH képviselőjéhez vagy megbízottjához. A 2004. évi kérelmezéshez a támogatási kérelemcsomagban lesznek az egy-egy gazdálkodóknak címzett színes A/3-as méretű egyedi blokkterképek. Ezek egy-egy fizikai blokk ábrázolására szolgálnak és ezeket kell majd a gazdálkodóknak a kitöltés után visszaküldeniük a támogatási kérelem részeként a MVH-nak. A gazda-blokk adatai alapján 2003 végéig meg kellett adni azoknak a fizikai blokkoknak az azonosítóját, ahol a művelés folyik, az egyes blokkokban használt összes szántót, gypet vagy legelőt és egyéb hasznosítású területet hektárban. Abban az esetben, ha több területet neveztek meg egy blokkra a gazdálkodók, mint amennyi lehetséges, segítségképpen még a 2004. évi kérelmezés előtt tájékoztatást kaptak, hogy ezt a hibát a jövőben „élesben” már ne kövessék el, pontatlan adatok ne nehezítsék támogatás kézhezvételét. Ha a gazda-blokk adatlap kitöltése után a kérelmező gazdasága új területtel, blokkal bővül, a MVH-tól pót-blokkterképet kérhet majd. A kérelemcsomag részeként küldött blokkterképek térítésmentesek.

Hogyan segítik a teleházak a digitális szakadék áthidalását?

Bizonyos teleházak egyfajta katalizátorként működnek környezetükben, szoros kapcsolatban állnak a közösség sokféle intézményével és elősegítik, hogy a környező falvakban telekunyhók jöjjenek létre. A teleházak jellemzően „multiszervezeti” keretek között működnek abban az értelemben, hogy szinte minden teleháznál két vagy három különböző szervezetből áll össze a tulajdonosi, a befogadó és az üzemeltető struktúra. Nézzük meg először a tulajdonosi szervezeteket. Itt azt látjuk, hogy a teleházak legnagyobb része non-profit szervezetek „kezeben van”. A teleházak működésében nagy szerepet kap a személyes kontaktus, vagyis a teleházak oroszlánrésze inkább az informális, mintsem a hivatalosabb, formálisabb módszereket részesíti előnyben. A teleházak háromnegyedénél találunk kidolgozott szolgáltatási jegyzéket, amelyből kiderül, hogy mit várhatnak az ügyfelek a teleháztól és milyen feltételekkel. Ugyanennyi teleház állítja azt is, hogy a szükséges feltételek is teljes mértékben adottak a közölt szolgáltatásokhoz. A meglátogatott teleházak igényt tartanak az ismertségre és szeretnék bővíteni látogatóik körét, illetve fenntartani a már meglévő kliensek érdeklődését.

A teleházak új kultúráját közvetítenek elsősorban a kisebb méretű településeken élő emberek számára, ennek lényegét a digitális írástudás jelenti. Ez leginkább az informatikai hálózatokon digitális formában továbbított és hozzáférhetővé tett ismeretek, információk megkereséséből, feldolgozásából és értelmezéséből áll. Az egyre több helyre eljutó legmodernebb IKT (infokommunikációs technológiai) eszközök és módszerek mind nagyobb hatékonysággal támogatják ezeket a folyamatokat. Ezen alkalmazások nem csupán az információtechnológiát teszik bárhol elérhetővé, hanem a digitális kultúra hírvivői is egyben. Tehát az IKT-val kapcsolatos műveletek középpontjában ma már nem az informatikai szakértő, hanem a felhasználó áll. Így megnyílik a tér a rugalmas, határok nélküli tudás számára. Az IKT-kultúra jó közvetítő segítségével elérhető mindenki számára, így mindenképpen sokkal demokratikusabb, mint a számítógép megjelenését megelőző korszakok tudáskészleteinek innovációja. Ahogyan réges-régen az írás már nem csak egy szűk elit csoport privilégiuma volt, hanem a széles nagyközönség mindennapi eszközévé vált, és ahogyan az írott szövegeken alapuló modern kultúra megszületett, a digitális írástudás hasonló módon a társadalom széles rétegei számára a mindennapi élet részévé válik. Maga a tudás fokozatos átalakuláson megy keresztül: míg korábban birtoklást (= hatalom) képviselt, manapság egyre inkább a hozzáférést jelenti. A világ, amelyben élünk, egyre erőteljesebben globalizálódik. Hogy jól eligazodjunk benne, együttműködések során felépített, hálózatba kapcsolt tudásbázisokra van szükségünk, amelyeket a felhasználók megosztanak egymás között. Mindez az egyenlőség és a kultúrák közötti megértés esélyének növeléséhez járul hozzá.

Az „e-EUROPE”-program az európai „e-gazdaság”, információs gazdaság létrehozásának a stratégiája „csak” abban különbözik az információs társadalom létrehozásának korábbi programjaitól, hogy „mindenkinek” szánja a célkitűzéseit. Ha az új gazdaságstratégia mindössze annyit jelent, hogy azok a programok, amelyek eddig az információs társadalom fejlesztésének égisze alatt az ún. tudásalapú gazdaság létrehozására szolgáltak, most „a” gazdaságpolitika rangjára emelkednek – akkor „a” gazdaságfejlesztés eszköze lesz az oktatás, a kutatás, az egészségügy, az agrárium, a demokrácia fejlesztése, a szociális és regionális egyenlőtlenség csökkentése.

FELHASZNÁLT IRODALOM

Bihari Gábor [1999]: *Teleházak és távmunka Magyarországon.* Teleház Kht., Budapest

Bognár E. – Csonka B. – Csornai G. – Kocsis A. – László I. – Martinovich L. – Tikász L. – Zelei Gy. [2003]: *A Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszer (MePAR) fizikai blokkjainak jellemzése, a terület alapú kérelmezés módja.* FÖMI Földmérési és Távérzékelési Intézet, Budapest

Cseke Hajnalka [2003]: *Össztűz alatt – Hazai uniós felkészülés.* Figyelő, XLVII. évfolyam, 45. szám, november 6-12.

Czauner Péter [2003]: *Az informatikusok kezében a gazdák.* Magyar Hírlap, XXXVI. évfolyam, november 24.

Dobák J. – Futó P. – Kutor, S. K. – Lányi P. – Soltész A. [2003]: *A vállalkozói inkubátorok jelene Magyarországon, a nemzetközi és hazai fejlesztés lehetőségei, kihívásai.* Seed Alapítvány, Budapest és Vállalkozói Inkubátorok Szövetsége, Székesfehérvár.

Futó P. – Kőhegyi K. – Lányi P. – Soltész A. [2003]: *Regionális klaszterek és a létesítésükre vonatkozó politikák az EU-ban és Magyarországon.* Szakmai vitaanyag, a GKM – MTESZ II. Országos Klaszter Konferencia.

FVM Portál [2003]: *Mezőgazdasági Parcella Azonosító Rendszer.* Ügyfélregisztráció. www.fvm.hu honlap, november 24.

Jellen S. – Lux R. – Magony M. – Márton A. – Mikulás I. [2003]: *Útmutató: A közös agrárpolitika gyakorlati alkalmazásához.* FVM Integrációs Főcsoport-főnökség/ PERFEKT, Budapest

Kas K. – Larsson, M. [2001]: *Magyarországi teleházak monitorozása.* Magyar Teleház Szövetség, Budapest.

Kerepesi K. – Lányi P. – Papp F. – Poszmik E. – Tóth A. – Vasné Egri M. et al. [2003]: *A magyar tulajdonosi érdekeltséggel bíró, kicsi, közepes méretű vállalkozások felkészülése az „új gazdaság” kihívásaira.* Általános Vállalkozási Főiskola, Budapest

Lányi P. – Sepsi Zs. [2002]: *Felnőttoktatás – munkaerő-piaci képzés jogi szabályozása az EU-ba történő csatlakozás előtt.* Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara, Budapest

Popp József [2003]: *Az egyszerűsített támogatási rendszer.* Földművelésügyi és Vidékfejlesztési Minisztérium, Budapest

Raskó György [2003/a]: *Az agrárgazdaság válsága – Permanens vesszőfutás.* Figyelő, XLVII. évfolyam, 47. szám, november 20-26., 24-25. oldal

Raskó György [2003/b]: *A magyar mezőgazdaság totálisan felkészületlen.* (Rádai Eszter interjúja) Élet és irodalom, XLVII. évfolyam, 48. szám, november 28. 4. és 8. oldal

Somogyi Zoltán: [2003]: A csatlakozási tárgyalások agrár fejezete. EU füzetek 9. MEH Stratek – Külügyminisztérium, Budapest

Vajda Ágnes [2002]: Az Európai Tanács Lisszaboni Csúcsértekezletén elhangzott „eEUROPE információs társadalmat mindenkinek” felhívás kommentárja.
www.inco.hu/inco4/innova/cikk06.htm